

การเสริมพลังอำนาจกับคนไร้บ้านด้วยแนวทางพระพุทธศาสนา
EMPOWERMENT WITH THE BUDDHIST APPROACH TO HOMELESS PEOPLE

ณัฐชยา กำแพงแก้ว¹
NUTCHAYA KAMPANGKEAW¹

บทคัดย่อ

ปัญหาคนไร้บ้านในสังคมไทยถูกมองว่าเป็นปัญหาในระดับบุคคล แต่แท้จริงแล้วปัญหาดังกล่าวกลับเป็นภาพสะท้อนความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจและสังคมไทย ซึ่งคนไร้บ้านถือเป็นกลุ่มประชากรหนึ่งที่สังคมไทยมีมายคติทางลบแก่พวกเขา ถูกมองว่าเป็นปัญหาของสังคม และเป็นภาระของสังคม ซึ่งภาพลักษณ์ดังกล่าวส่งผลให้คนไร้บ้านต้องเผชิญกับปัญหาหลากหลายมิติ อาทิเช่น การดำรงชีวิต การเข้าถึงสิทธิการบริการขั้นพื้นฐานและสวัสดิการของรัฐ และ ด้านโอกาสทางสังคม ซึ่งส่วนใหญ่มักถูกมองอย่างรังเกียจเดียดฉันท์ ถูกปฏิเสธการจ้างงาน ถูกขับไล่จากพื้นที่สาธารณะ ถูกกีดกันจากสังคม และจากปัญหาที่คนไร้บ้านจะต้องเผชิญนั้น จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดการเสริมพลังอำนาจด้วยการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสื่อกลาง เพื่อขับเคลื่อนการทำงานกับ “ด้านในของชีวิต” ของคนไร้บ้าน โดยหลักธรรมที่ประยุกต์ใช้จะประกอบด้วย หลักธรรมสังคาลิกสูตร อันเป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยความสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมแบบองค์รวม และหลักอริยสัจ 4 อันเป็นหลักธรรมเพื่อเสริมพลังอำนาจให้กับคนไร้บ้าน โดยการให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง สู่กระบวนการทบทวนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนความคิดและเปิดมุมมองใหม่ ซึ่งการเสริมพลังอำนาจด้วยการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาก็อาจเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยให้คนไร้บ้านนั้นมีกำลังกายและกำลังใจในการเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน ทั้งยังเป็นการเติมเต็มคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้กับคนไร้บ้าน

ABSTRACT

The problem of homeless people in Thai society is seen as a problem at the individual level. But in fact, the problem is a reflection of the failure of the Thai economy and society. Which homeless people are considered to be a population group that Thai society has negative attitudes towards them is seen as a social problem and is a burden of society. Which such external image results in homeless people having to face various dimensions. such as life, access to basic service rights and government welfare and social opportunities. Which most of them are often seen as disrespectful denied employment

¹ อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

expelled from public areas being excluded from society from the problems that homeless people have to face need to use the concept of empowerment by using Buddhism principles as a medium to drive working with "Inside of life" of homeless people. The principles applied will consist of Dharma Singkalik formula. Which is the principle of relationship with people in a holistic society and the Four Noble Truths of the Principles to empower the homeless. By being aware of problems that arise with oneself to the review process to change ideas and open new perspectives Which empowerment by using Buddhism principles may be another way to be able to help homeless people have physical strength and encouragement in the face of various situations can be strong and sustainable It also fulfills human values for homeless people.

ความนำ

แนวคิดการเสริมพลังอำนาจตั้งอยู่บนฐานคิดเชิงมนุษยนิยมที่ว่า “มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพอยู่ในตนเองอยู่แล้ว” ศักยภาพของคน หมายถึงความสามารถ ความเข้มแข็ง ความอดทน ความยืดหยุ่น และการมีทักษะและประสบการณ์ในการจัดการปัญหา แต่ในบางช่วงเวลาศักยภาพของคนอาจแฝงอยู่โดยไม่ได้ถูกนำมาใช้ บางครั้งบุคคลนั้นก็ไม่ได้ตระหนักว่าตนเองมีศักยภาพอยู่แล้ว และในบางครั้งบุคคลอาจลืมศักยภาพที่ตนเองเคยมีอยู่ ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้น บุคคลอาจรู้สึกว่ “ตนเองขาดพลัง” นอกจากนี้แนวคิดการเสริมพลังยังหมายถึง การเคารพในศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางชนชั้น เชื้อชาติ วัฒนธรรม สีผิว ฐานะ เพศ ความพิการ (อภิญา เวชชชัย,2557) และในการทำงานเสริมพลังอำนาจในกลุ่มเป้าหมายในสภาวะยากลำบาก โดยเฉพาะกลุ่มคนไร้บ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการการเสริมพลังอย่างเร่งด่วน เนื่องด้วยกลุ่มบุคคลดังกล่าวเป็นกลุ่มที่ถูกสังคมพิพากษาด้วยอคติเชิงลบหลายด้านจนทำให้พวกเขา/เธอ สร้างกำแพงห้อมล้อมตนเอง ปฏิเสธการเข้าหาผู้คน หน่วยงานต่างๆ และอยู่อย่างจำกัดพื้นที่หรือโดดเดี่ยวตนเองจากสังคม สภาพการณ์ดังกล่าวส่งผลให้กลุ่มเป้าหมายมีชีวิตที่ยากลำบาก แกร่นแค้น และเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือจากชุมชน ขณะเดียวกันก็ถูกปฏิเสธจากชุมชนด้วยเช่นกัน ซึ่งจากสภาวะปัญหาเบื้องต้นการเสริมพลังอำนาจก็อาจเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยให้อำนาจที่ซ่อนอยู่ในสภาวะยากลำบากนั้นมีกำลังกายและกำลังใจในการเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

สถานการณ์คนไร้บ้านในประเทศไทย

จากปรากฏการณ์การเพิ่มจำนวนของ “คนไร้บ้าน” ที่ปรากฏในหลายประเทศทั่วโลก โดยเฉพาะในรัฐแคลิฟอร์เนียกำลังประสบปัญหาจำนวนประชากรคนไร้บ้านเพิ่มขึ้น 16 % จากปีที่ผ่านมา รายงานของทางกรมแคลิฟอร์เนีย ที่เผยแพร่เมื่อวันอังคารที่ 4 มิถุนายน 2562 ที่ผ่านมาระบุว่า ปัจจุบันมีคนไร้บ้านมากกว่า 36,000 คนในลอสแอนเจลิสและเกือบ 59,000 คน ในรัฐแคลิฟอร์เนีย ซึ่งจากการ

สำรวจพบว่า คนไร้บ้าน มากกว่า 44,000 คน (75%) ไม่ได้อาศัยในศูนย์พักพิง โดยมากกว่า 16,000 คน อาศัยในรถยนต์และมากกว่า 11,000 อาศัยในเต็นท์และอยู่ในที่พักชั่วคราว และตัวเลขครอบครัวไร้บ้านเพิ่มสูงขึ้น 8% เป็น 8,800 ครอบครัว โดยมีมากกว่า 1,600 ครอบครัว ที่ไม่ได้อาศัยในศูนย์พักพิง อีกทั้งจำนวนคนไร้บ้านที่เป็นวัยรุ่นเพิ่มขึ้น 24% เป็นตัวเลขเกือบ 4,000 คน และมากกว่าครึ่งไม่ได้อาศัยในศูนย์พักพิง จากข้อมูลดังกล่าวถือเป็นสัญญาณเตือนให้เห็นสถานการณ์ความไม่เท่าเทียมทางรายได้ที่รุนแรงและวิกฤติเรื่องที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นทั่วประเทศแคลิฟอร์เนีย (www.penguinhomeless.com สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2562) ในขณะที่คำศัพท์ว่า “คนไร้บ้าน (Homeless)” ในประเทศไทยนั้นอาจเป็นคำที่ยังไม่คุ้นหูมากนัก โดยคำนิยามส่วนใหญ่จะถือว่าเป็นคำสุภาพที่ใช้เรียกบุคคลที่กินอยู่หลับนอนบนพื้นที่สาธารณะแทนคำว่า “คนเร่ร่อน-คนจรจัด” ที่มีความหมายในเชิงลบ ซึ่งจากสถิติโดย มูลนิธิอิสรชน พบว่าในปี 2561 มีคนไร้บ้านในกรุงเทพฯ จำนวน 3,993 คน เพิ่มขึ้น 363 คน หรือราวร้อยละ 10 จากปี 2560 (www.naewna.com. สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2562) อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าสถิติของจำนวนการเพิ่มขึ้นของคนไร้บ้านข้างต้นจะดูไม่มากนักแต่ถือเป็นสัญญาณเตือนความล้มเหลวทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้ในระดับหนึ่ง

ปัญหาคนไร้บ้านที่เพิ่มจำนวนขึ้นในสังคมไทย ถือได้ว่าเป็นปัญหาหนึ่งที่ทางภาครัฐและภาคประชาสังคมต่างให้ความสนใจศึกษาข้อมูล อันจะนำมาซึ่งความพยายามในการให้นิยามคนไร้บ้านขึ้น โดยการให้นิยามนั้น มักแตกต่างกันไปตามกรอบประเด็นการวิจัย หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และขอบเขตของการทำงานช่วยเหลือ ซึ่งการนิยามคำว่า “คนไร้บ้าน” มักตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญ 2 ประการ คือ ลักษณะหรือสภาพที่อยู่อาศัย และระยะเวลาของการไร้บ้าน (อนรรฆ พิทักษ์ธานิน และคณะ, 2559)

The United States Department of Housing and Urban Development (HUD) (2009) นิยามคนไร้บ้านว่า คือปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวที่ขาดแคลนที่อยู่อาศัยถาวรหรือที่เพียงพอในเวลา กลางคืน มีที่พักอาศัยเวลากลางคืนที่ผิดปกตวิสัย เช่น ในรถ ในสวน ตึกร้าง สถานีรถไฟ หรือบนพื้น พักอาศัยที่รัฐบาลหรือหน่วยงานท้องถิ่นจัดสรรให้ ตลอดจนปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวที่มีความเสี่ยงในการจัดมีลักษณะการอยู่อาศัยในลักษณะดังกล่าวหรือไร้บ้าน รวมถึงเยาวชนที่มีแนวโน้มจะกลายเป็นคนไร้บ้าน (อนรรฆ พิทักษ์ธานิน และคณะ, 2559)

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (www.mgonline.com. สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2562) คนที่พักอาศัยในที่สาธารณะ โดยมีเจตนาและมีพฤติกรรมการอยู่อาศัยอย่างชัดเจนเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลที่อยู่อาศัยในรูปแบบใด ๆ ไม่มีบ้านเป็นของตนเอง ไม่ว่าจะเป็บ้านมาตรฐาน หรือบ้านในสลัมไม่มีความสามารถในการจ่ายค่าที่อยู่อาศัยแม้แต่ห้องเช่าราคาถูก จำเป็นต้องหลับนอนตามที่สาธารณะ ทั้งนี้ไม่รวม คนเดินทาง คนหางานทำที่อาจต้องนอนพักค้างคืนชั่วคราว หรือคนที่หางานทำตามฤดูกาล

พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง (2557) ให้ความหมายของคนไร้บ้านอยู่ในกลุ่มเดียวกับคนไร้ที่พึ่ง ซึ่งหมายความว่า บุคคลซึ่งไร้ที่อยู่อาศัยและไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ และให้รวมถึง

บุคคลที่อยู่ในสภาวะยากลำบากและไม่อาจพึ่งพาบุคคลอื่นได้ โดยมีลักษณะของบุคคลที่อยู่ในสภาวะยากลำบากและไม่อาจพึ่งพาบุคคลอื่นได้ (ไพสิฐ พานิชย์กุล และคณะ, 2560) ดังนี้

1) บุคคลที่ประสบปัญหาความเดือดร้อน หมายถึง บุคคลสัญชาติไทยที่มีความยากลำบาก ในการดำรงชีพเนื่องจากเหตุหัวหน้าครอบครัวหรือบุคคลที่เป็นหลักในครอบครัว (ก) ตาย (ข) ทอดทิ้ง สาบสูญหรือต้องโทษจำคุก (ค) ประสบอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วย ร้ายแรงจนไม่สามารถประกอบอาชีพได้ (ง) ไม่สามารถดูแลครอบครัวได้ด้วยเหตุอื่นใด

2) คนเร่ร่อน หมายถึง บุคคลสัญชาติไทยที่ออกมาจากที่พักอาศัยเดิม ไม่ว่าจะด้วยเหตุใด ๆ ก็ตามมาอยู่ในที่สาธารณะ หรือบุคคลที่ออกมาจากที่พักอาศัยเดิมมาตั้งครอบครัวหรือมาใช้ชีวิต แบบครอบครัวใหม่ในที่สาธารณะ และทั้งสองกลุ่มอาจจะย้ายที่พักไปเรื่อย ๆ หรืออาศัยอยู่ที่ใดที่หนึ่ง ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเพื่อดำรงชีวิตประจำวันในที่สาธารณะนั้น ๆ

3) บุคคลซึ่งอาศัยที่สาธารณะเป็นที่พักนอนชั่วคราว หมายถึง บุคคลสัญชาติไทยที่มาทำภารกิจ บางอย่างและไม่มีที่พักอาศัย ไม่มีเงินเช่าที่พัก

4) บุคคลที่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรแต่ยังไร้สัญชาติ หมายถึง บุคคลที่ถูกบันทึก ทางทะเบียนราษฎรของรัฐใดรัฐหนึ่ง แต่มิได้รับการรับรองในสถานะคนสัญชาติโดยรัฐนั้นหรือรัฐอื่นใด ที่ประสบปัญหาการดำรงชีพ

5) บุคคลไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร หมายถึง คนไร้รัฐซึ่งอาจจะเป็นคนที่เกิดใน ประเทศไทยหรือนอกประเทศไทยก็ได้ แต่มีเหตุทำให้ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร ทั้งของประเทศ ต้นทางและของประเทศไทยที่ประสบปัญหาการดำรงชีพ

จากการนิยามข้างต้น ถึงแม้ว่าจะมีการพยายามนิยาม “คนไร้บ้าน” ไว้อย่างหลากหลาย แต่ภายใต้ความแตกต่างของแต่ละการนิยาม ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมของคนไร้บ้านหรือนิยามทั่วไป เราอาจเห็นแก่นสำคัญของการนิยามความหมายของคนไร้บ้าน ว่าเป็นกลุ่มคนหรือกลุ่มครอบครัวที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง และมักอยู่อาศัยในพื้นที่สาธารณะในเมือง ริมน้ำ ริมนถนนหนทาง หรือที่สาธารณะอื่น ๆ โดยมีลักษณะการเคลื่อนย้ายตัว กลุ่มคน และที่อยู่ในศูนย์พักพิงอย่างเป็นพลวัต

เหตุปัจจัยของการมาเป็นคนไร้บ้าน

คนไร้บ้านมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่หลากหลาย โดยบุญเลิศ วิเศษปรีชา (2560) แบ่งคนไร้บ้านออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คนรักอิสระ ซึ่งจะดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่สาธารณะ ใช้พื้นที่ส่วนนี้เพื่ออาศัย พักพิงและสร้างอาณาเขตชั่วคราว กลุ่มสอง คนที่ประกอบอาชีพและอาศัยในศูนย์พักพิงคนไร้บ้าน ซึ่งเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้บุคคลกลายเป็นคนไร้บ้านมาจากสาเหตุหลากหลายปัจจัย อาทิ

1) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ หรือการว่างงานไม่มีอาชีพเป็นสาเหตุใหญ่ที่ก่อให้เกิดปัญหาการไร้บ้าน การเข้ามาในเมืองใหญ่ด้วยความหวังว่าจะได้งานมีอาชีพที่ดี แต่ด้วยการแข่งขันที่สูงและการหางานในเมืองใหญ่ นั้นยาก ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ คนไร้บ้านส่วนมากมักไม่มีการศึกษาหรือ ได้รับ

การศึกษามาน้อย และเนื่องจากรายได้ไม่แน่นอนการอาศัยพื้นที่สาธารณะเป็นที่หลบนอนสามารถช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายได้

2) ปัจจัยทางด้านครอบครัว หรือการเกิดปัญหาในครอบครัว ก็เป็นอีกสาเหตุหลักที่สำรวจพบความรู้สึกกดดัน ไม่เป็นอิสระ การถูกทำร้ายจากคนในครอบครัว ทำให้คนไร้บ้านคิดว่าการออกมาใช้ชีวิตข้างนอกช่วยให้หลีกเลี่ยงจากปัญหาครอบครัวเหล่านั้นได้ ซึ่งอีกสาเหตุย่อยที่เกี่ยวข้องคือ ปัญหาสุขภาพ ซึ่งคนไร้บ้านสูงอายุกลุ่มหนึ่งให้ข้อมูลว่า เมื่ออายุมากขึ้นทำให้โรคต่างๆ รุมเร้าจนเป็นภาระให้กับครอบครัว จนถูกละเลยขาดการดูแลเอาใจใส่ ไม่เป็นที่ยอมรับของคนในครอบครัว จึงถูกนำมาปล่อยทิ้งไว้ข้างถนน บางรายออกมาอาศัยบ้านญาติเพื่อนสนิทอยู่ แต่ก็อยู่ได้ไม่นาน บางรายก็ตัดสินใจก้าวออกมาจากบ้านเองดีกว่าให้คนในครอบครัวมาไล่และกลายเป็นคนเร่ร่อนในที่สุด สอดคล้องกับงานงานการศึกษาของ ธาณี ชัยวัฒน์ และคณะ (2561) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์ต้นทุนการแก้ไขปัญหาคอนไร้บ้านและติดตามการเปลี่ยนแปลงทางชีวิตของคนไร้บ้านในช่วงเริ่มต้น พบว่าปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้กลายเป็นคนไร้บ้าน นอกจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ คือปัจจัยด้านครอบครัวที่กดดันให้ออกมาหางานซึ่งเมื่องานก็ยังไม่หาไม่ได้ บ้านก็ไม่ได้กลับจึงต้องอาศัยอยู่ตามที่สาธารณะในกรุงเทพมหานครเพื่อรองานเมื่อพิจารณาอาชีพสุดท้ายของคนไร้บ้าน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ซึ่งไม่มีทักษะอะไร ในช่วงวัยทำงานอาจทำแล้วมีรายได้พอเลี้ยงชีพ แต่เมื่ออายุมากขึ้นเริ่มไม่มีงาน จึงค่อยๆ ออกมาเป็นคนไร้บ้าน

3) ปัจจัยทางด้านสุขภาพและความบกพร่องทางร่างกาย เช่น การเจ็บป่วย พิกการ ป่วยทางจิตสูงอายุ เป็นเหตุทำให้ครอบครัวละทิ้งไม่มีคนดูแล ซึ่งคนไร้บ้านถือได้ว่าเป็นกลุ่มประชากรที่มีปัญหาทางสุขภาพ อาทิ โรคความดันโลหิตสูง สุขภาพจิตที่ไม่รุนแรง โรคติดต่อไม่เรื้อรัง (NCDS) และปัญหาด้านสุขภาพช่องปาก เป็นต้น ซึ่งคนไร้บ้านบางคนไม่อยากเป็นภาวะของคนในครอบครัว จึงออกมาใช้ชีวิตอยู่คนเดียว หรือบางกลุ่มมีอาการป่วยทางจิตแบบไม่รู้ตัวว่าตัวเองเดินไปไหน จึงกลายเป็นคนหาย ซึ่งบางครอบครัวก็ออกตามหา บางครอบครัวไม่ตามหา อันเนื่องมาจากสถานะยากจนไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการติดตามคนหายหรือการรักษาทางจิตเวชได้ (ไพสิฐ พาณิชยกุล และคณะ, 2560)

4) ปัจจัยทางด้านสังคม บุคคลที่มีความบกพร่องในการใช้และดำเนินชีวิตในทางที่ไม่ได้รับการยอมรับจากครอบครัว ไม่สามารถปรับตัวเข้าสู่สังคมปกติได้ รวมถึงปัจจัยส่วนบุคคล รวมทั้งบุคลิกส่วนตัวที่ชอบอิสระ มีความพึงพอใจกับความท่องเที่ยวพเนจร ไม่ต้องอยู่ในระบบ ทำให้ไม่สามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวได้ (สถาบันองค์กรชุมชน, 2558)

จะเห็นได้ว่าจากเหตุปัจจัยดังกล่าวข้างต้นเป็นส่วนกระตุ้นให้เกิดกลุ่มคนไร้บ้านในสังคมไทย ซึ่งบุคคลกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มประชากรหนึ่งที่สังคมไทยมีมายคติทางลบแก่พวกเขา พวกเขาถูกกระทำจากผลพวงการพัฒนาหรือโครงสร้างทางสังคมจากสถาบันทางสังคม และมักถูกมองว่าเป็นปัญหาของสังคม เป็นภาระของสังคม ซึ่งเหตุผลส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความยากจน ความป่วยทางสภาพจิต ปัญหายาเสพติด ครอบครัวแตกแยก ขาดคนเหลียวแล ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหาโสเภณี ฯลฯ ซึ่งบุคคลกลุ่มนี้สมควรที่จะได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมอย่างเป็นทางการเป็นพิเศษ เนื่องจากถือเป็นผู้ที่ด้อยโอกาสทางสังคมอย่างแท้จริง

ปัญหาที่คนไร้บ้านต้องเผชิญ

เมื่อกลายเป็นคนไร้บ้านแล้ว (สถาบันองค์กรชุมชน, 2558) ส่งผลต่อการเกิดปัญหามากมายตามมาหลายด้าน โดยเฉพาะด้านการดำรงชีวิต เช่น การไม่มีที่อาบน้ำ ไม่มีห้องน้ำ ที่ซักล้าง ต้องไปแอบอาบน้ำและซักผ้าตามทำน้ำสาธารณะ ไม่มีที่นอนที่หลบแดดหลบฝน หลบฝน และที่พักผ่อนยามเจ็บป่วย ถูกคุกคาม ล่วงละเมิด ทำร้าย และมีความเสี่ยงต่อชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการเข้าถึงสิทธิการบริการขั้นพื้นฐานและสวัสดิการของรัฐ เช่น บริการด้านการแพทย์ หรือสวัสดิการของผู้สูงอายุ คนพิการ การศึกษา และเป็นผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร อันมีสาเหตุจากการที่ออกจากครอบครัวเป็นระยะเวลาานาน และ ด้านโอกาสทางสังคม มักถูกมองอย่างรังเกียจเหยียดฉันท ถูกปฏิเสธการจ้างงาน ถูกขับไล่จากพื้นที่สาธารณะ ถูกกีดกันจากสังคม ซึ่งจากสภาพปัญหาดังกล่าว ส่งผลต่อการดำรงชีพของคนไร้บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพไม่แน่นอน และมีรายได้ต่ำ บางคนไม่มีอาชีพ ไม่มีรายได้ ต้องอาศัยอาหารปะปังชีวิตจากสภาสังคมสงเคราะห์ อาหารตามวัดต่างๆ ที่มีการบริจาคอาหารให้กับคนไร้บ้าน หรือแม้กระทั่งการหาอาหารตามท้องซอย อาชีพของคนไร้บ้านที่พบโดยทั่วไป เช่น เก็บของเก่า เร่ขายของตามงานวัด ขายของเก่า/ขายของมือสอง (เสื้อผ้า รองเท้า ให้เช่าพระ) กรรมกรก่อสร้าง รับจ้างทั่วไป (ยกของขึ้นรถ แจกใบปลิวโฆษณาของห้างสรรพสินค้า ล้างจาน) หรือแม้กระทั่งการขายบริการทางเพศ ซึ่งมีทั้งหญิง ชาย และเพศที่ 3

แนวคิดการเสริมพลังอำนาจกับคนไร้บ้าน

แนวคิดการเสริมพลังอำนาจตั้งอยู่บนฐานคิดเชิงมนุษยนิยมที่ว่า “มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพอยู่ในตนเองอยู่แล้ว” ศักยภาพของคน หมายถึงความสามารถ ความเข้มแข็ง ความอดทน ความยืดหยุ่น และการมีทักษะและประสบการณ์ในการจัดการปัญหา แต่ในบางช่วงเวลาศักยภาพของคนอาจแฝงอยู่โดยไม่ได้ถูกนำมาใช้ บางครั้งบุคคลนั้นก็ไม่ได้ตระหนักว่าตนเองมีศักยภาพอยู่แล้ว และในบางครั้งบุคคลอาจลืมศักยภาพที่ตนเองเคยมีอยู่ ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้น บุคคลอาจรู้สึก “ตนเองขาดพลัง” นอกจากนี้แนวคิดการเสริมพลังยังหมายถึง การเคารพในศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางชนชั้น เชื้อชาติ วัฒนธรรม สีผิว ฐานะ เพศ ความพิการ (อภิญา เวชชัย, 2555) ซึ่งสอดคล้องกับการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนานั้นตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดมนุษยนิยมตั้งแต่แรก เพราะความที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระดำริว่า “มนุษย์สามารถพัฒนาได้ตามศักยภาพของตนเอง” โดยเปรียบเสมือนบัว 3 เหล่า คือ ดอกบัวขาว ดอกบัวขาบ และดอกบัวหลวง ที่เกิดขึ้นในน้ำ และเติบโตมาในน้ำซึ่งอาศัยน้ำในการหล่อเลี้ยง จะเห็นว่าดอกบัวบางดอกก็ยังไม่พ้นจากน้ำ ดอกบัวบางดอกอยู่เสมอกับน้ำ ดอกบัวบางดอกก็พ้นจากน้ำ ก็ซึ่งในในน้ำและอาศัยน้ำหล่อเลี้ยงไว้ ซึ่งพ้นขึ้นมาจากน้ำฉับใด (ม.ม. 13/512/463-464.บาลี) เช่นเดียวกับมนุษย์ที่มีความสามารถในการพัฒนาศักยภาพที่แตกต่างกันไปตามแต่ละปัจเจกบุคคล แต่ในท้ายที่สุดแล้วมนุษย์จะสามารถพัฒนาได้อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันนั่นเอง นอกจากนั้นแล้วพระพุทธเจ้ามีพระดำริว่า “มนุษย์สามารถพัฒนาตามศักยภาพของแต่ละบุคคล” จึงทำให้พระพุทธองค์ตัดสินใจที่จะเสด็จออกไปช่วยเหลือสัตว์โลกทั้งมวลตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ดังนั้นจะเห็น

ได้ว่าโดยลึกๆ แล้วพระองค์สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมนุษย์นิยม (Humanism) ในตัวตนของพระองค์ ตลอดพระชนม์ชีพ

แนวคิดคิดทฤษฎีการเสริมพลังอำนาจเป็นแนวคิดที่ได้รับการกล่าวถึงและมีการนำมาใช้ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 อันเป็นยุคสมัยที่สังคมตะวันตกมีความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ทางสังคม อันเนื่องจากปัญหาความยากจนและความไม่เป็นธรรมทางสังคม โดยงานของกิติพัฒน์ นนทปัทมดูล, 2555 ระบุว่าแนวคิดนี้แตกแขนงออกมาจากสังคมศาสตร์สาขาต่างๆ เช่น สังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ เทววิทยาแห่งการปลดปล่อย ซึ่งมีพื้นฐานจากทฤษฎีความขัดแย้งของมาร์กซิสต์ และอิทธิพลความคิดและผลงานของเปาโล แฟร์ (Paulo Freire) โดยแนวคิดการเสริมพลังอำนาจมีพื้นฐานมาจากสถานการณ์ปัญหาความยากจน การถูกเลือกปฏิบัติ การไม่ได้รับสิทธิโอกาสที่เหมาะสม เป็นธรรม ดังนั้นจึงเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิ ความไม่เป็นธรรม ความเสมอภาค เท่าเทียม การคำนึงถึงความ เป็นมนุษย์ของกลุ่มผู้ประสบปัญหาหลากหลายกลุ่ม จนพัฒนามาสู่การรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือกัน จากรูปแบบไม่เป็นทางการจนถึงการรวมตัวกันของกลุ่มเจ้าของปัญหาที่มีความเป็นทางการขึ้น

การทำงานเสริมพลังอำนาจในกลุ่มเป้าหมายในสภาวะยากลำบาก อาทิเช่น กลุ่มคนไร้บ้าน วณิพก ขอทาน กลุ่มคนพิการ กลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี ฯลฯ ถือได้ว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการการเสริมพลังอย่างเร่งด่วน เนื่องด้วยกลุ่มบุคคลในสภาวะยากลำบาก เป็นกลุ่มที่ถูกสังคมพิพากษาด้วยอคติเชิงลบหลายด้านจนทำให้พวกเขา/เธอ สร้างกำแพงห้อมล้อมตนเอง ปฏิเสธการเข้าหาผู้คน หน่วยงานต่างๆ และอยู่อย่างจำกัดพื้นที่หรือโดดเดี่ยวตนเองจากสังคม สภาพการณ์ดังกล่าวส่งผลให้กลุ่มเป้าหมายมีชีวิตที่ยากลำบาก แกร่นแค่น และเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือจากชุมชน ขณะเดียวกันก็ถูกปฏิเสธจากชุมชนด้วยเช่นกัน ซึ่งจากสภาวะปัญหาเบื้องต้นการเสริมพลังอำนาจก็อาจเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยให้กลุ่มผู้ที่ตนอยู่ในสภาวะยากลำบากนั้นมีกำลังใจและกำลังใจในการเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

สำหรับคนไร้บ้านก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้ว่าเป็นบุคคลที่ตกอยู่ในสภาวะยากลำบาก ซึ่งการจะให้ความช่วยเหลือต้องทำการศึกษาด้านสถานการณ์ปัญหาของกลุ่มเป้าหมายอย่างรอบด้าน โดยจากการศึกษาพบว่าคนไร้บ้านต้องเผชิญปัญหาอันประกอบด้วย

1. คนในสังคมมีฐานคติเชิงลบและปฏิเสธพวกเขา ซึ่งคนจำนวนมากในสังคมมองข้ามคนเหล่านี้ อย่างไม่แยแสใส่ใจราวกับว่ากลุ่มคนเหล่านี้ไม่มีตัวตน
2. การมองตนเองว่าไร้ค่า ไร้พลัง ซึ่งเป็นการมองแบบกดทับความรู้สึกด้วยค่าของตนเองลงไปมากขึ้น จนไม่สามารถเห็นคุณค่าและพลังของตนเอง
3. หน่วยงานหรือองค์กรที่ให้บริการมักจะให้ความช่วยเหลือเชิงบรรเทาทุกข์เฉพาะหน้ามากกว่าการทำงานเสริมพลังในระยะยาว
4. ความรู้เพื่อการเสริมพลังอำนาจต้องเป็นความรู้ที่เกิดจากภายในตัวตนและจิตวิญญาณของผู้ใช้บริการ

5. ระบบและกลไกเดิมในระบบการดูแลและเป็นระบบที่ไม่ได้เปิดโอกาสให้เจ้าของปัญหามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของตนเอง

ซึ่งจากประเด็นปัญหาที่คนไร้บ้านจะต้องเผชิญสถานการณ์จำเป็นต้องอาศัยแนวความคิดการเสริมพลังอำนาจ ผ่านการทำงานกับ “ด้านในของชีวิต” ของคนไร้บ้าน ซึ่งจำเป็นต้องค้นหาคุณค่า ความหมาย และพลังในตัวตน โดยการใช้กระบวนการเสริมพลังอำนาจเพื่อเปลี่ยนความคิดและมุมมองใหม่ที่มีต่อชีวิตตนเอง และช่วยผลักดันให้กลุ่มคนไร้บ้านหลุดออกจากความรู้สึกไร้ค่าที่พันธนาการตนเองไว้ ให้สามารถมองเห็นคุณค่าใหม่ในตนเองกลับคืนมา ทำให้เกิดการเติบโตทั้งทางความคิด ความรับรู้ ความเข้าใจ และเกิดทัศนคติใหม่ในการมองโลกและชีวิตของตนอย่างกล้าหาญและแตกต่างไปจากเดิม

การเสริมพลังอำนาจตามแนวพระพุทธศาสนา

การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนานั้นตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดมนุษยนิยมตั้งแต่แรก เพราะความที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระดำริว่า “มนุษย์สามารถพัฒนาได้ตามศักยภาพของตนเอง” โดยเปรียบเทียบบ่าว 3 เหล่า เช่นเดียวกับมนุษย์ที่มีความสามารถในการพัฒนาศักยภาพที่แตกต่างกันไป ตามแต่ละปัจเจกบุคคล แต่ในท้ายที่สุดแล้วมนุษย์จะสามารถพัฒนาได้อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันนั่นเอง นอกจากนั้นแล้วพระพุทธเจ้ายังมีพระดำริว่า “มนุษย์สามารถพัฒนาตามศักยภาพของแต่ละบุคคล” จึงทำให้พระพุทธองค์ตัดสินพระทัยที่จะเสด็จออกไปช่วยเหลือสัตว์โลกทั้งมวลตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา โดยลึก ๆ พระองค์สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมนุษยนิยม (Humanism) ในตัวตนของพระองค์ตลอดพระชนม์ชีพ

พระพุทธศาสนากับการปลุกจิตสำนึกของสัตว์โลก

คำว่า พุทธะ มีความหมายที่แสดงถึงสัญญาแห่งการตื่นรู้ หรืออีกนัยยะหนึ่งเป็นคำที่พยายามจะสื่อให้เห็นถึงการปลุกจิตสำนึกของเหล่าสัตว์โลกที่กำลังอยู่ในกิเลสอาสวะอยู่ โดยการปลุกจิตสำนึกของชาวโลกในการสลัดกิเลสอาสวะของแต่ละปัจเจกบุคคลด้วยความเมตตาและกรุณาต่อสัตว์โลกนั่นเอง ความเมตตาและกรุณาจึงเป็นแนวคิดพื้นฐานในการช่วยเหลือเหล่านมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ โดยเน้นที่ความทุกข์ที่เกิดขึ้นภายในจิตของแต่ละปัจเจกบุคคลนั่นเอง

แนวความคิดการเกิดขึ้นพระพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยการด้วยการบำบัดทุกข์บำรุงสุขทางกาย ทางจิตใจ และทางสังคม โดยการเข้าไปปลุกจิตสำนึกของเหล่าสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์นั้น เพื่อให้ได้มาซึ่งการกินอยู่แต่พอดี (well-being) นั่นเอง ดังพุทธวจนะอันเป็นหลักการสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนาในยุคเริ่มแรกโดยมีใจความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต ให้พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์ แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงแสดงธรรมงามในท่ามกลางงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ในโลกนี้ สัตว์พวกที่มีกิเลสเพียงดังธูลิในจักขุเบาบางยังมีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรม สัตว์พวกนั้นจึงเสื่อมเสียไป ผู้ที่รู้

ทั่วถึงธรรมได้ยังจักมี...ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ภิกษุทั้งหลายได้เที่ยวจาริกไปในชนบท โดยวันเดียว เท่านั้นโดยมาก。” (ที.ม.10/53/55.บาลี)

พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสบอกเหล่าภิกษุถึงวัตถุประสงค์ของการไปนั้นว่า เป็นการไปเพื่อการ สงเคราะห์ประโยชน์แก่ชาวโลก เพื่อให้มีสุขภาพทางด้านร่างกาย จิตใจอารมณ์ และสังคมที่ดี โดยใช้การ สื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังได้เกิดกระบวนการตระหนักรู้ในตนเองและการนำไปสู่การตื่นรู้ภายในตนเอง ลักษณะการตื่นรู้ดังกล่าวนี้มีลักษณะที่ทำให้ผู้ที่ตื่นรู้เกิดความสุขภาวะทางกาย ทางจิตใจ ทางอารมณ์ และทางสังคม ซึ่งเป็นความสมดุลและสมบูรณ์นั่นเอง

หลักการคำสอนเกี่ยวกับการเสริมพลังอำนาจตามแนวพระพุทธศาสนา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีอุดมการณ์ที่มั่นคงในการที่จะให้คำปรึกษากับคนทุกชนชั้นทางสังคม ที่เข้ามาพบพระพุทธองค์ พระองค์ทรงใช้วิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความตระหนักรู้ในตนเอง ซึ่งจะทำให้ คลายความทุกข์ร้อนต่าง ๆ สิ่งที่พระพุทธองค์กำลังปฏิบัติอยู่นี้เป็นจุดเริ่มต้นในการช่วยเหลือทางด้านทาง จิตใจ ทางด้านร่างกาย ทางด้านอารมณ์ และทางด้านสังคม เพื่อให้เหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายได้มีความสุข ซึ่งเป็นการปลดปล่อยให้มนุษย์มีอิสรภาพและเสรีภาพในตนเอง

หลักการในการเสริมพลังอำนาจให้กับคนไร้บ้าน

การจะเสริมพลังอำนาจในกับคนเร่ร่อนหรือคนไร้บ้านตามแนวพระพุทธศาสนานั้น พระอัสสชิ กล่าวถึงพระพุทธองค์ที่ได้ทรงว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสวงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้นพระมหาสมณะทรงสั่งสอนอย่างนี้” (วิ.ม.4/68/76.บาลี) ซึ่งเป็นการ กล่าวถึงทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นมานั้นจะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเป็นเหตุเป็นผลนั่นเอง เพราะฉะนั้นการ จะแก้ไขปัญหาก็ต้องแก้ไขที่สาเหตุเป็นประการสำคัญ เมื่อจะกล่าวถึงสาเหตุของคนไร้บ้านนั้นสิ่งที่แรกที่ มีนักวิชาการหลายท่านมีอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บุญเลิศ วิเศษปรีชา, 2560) ได้กล่าวว่าเกิดจาก ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและสังคมพังทลายล่มสลายและกลายเป็นเหยื่อของสังคมไปในที่สุดนั่นเอง แต่ หากว่ากล่าวให้คนไร้บ้านกลับไปบ้านก็ยังจะเป็นการเบียดขับให้คนไร้บ้านออกจากสังคมไปเผชิญกับสิ่งที่ คนไร้บ้านหลีกเลี่ยงไม่ได้ (บุญเลิศ วิเศษปรีชา, 2560) จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเราจะเห็นได้ชัดในประเด็น เรื่องความสัมพันธ์ในเชิงลึกแล้วมักจะเป็นปัญหาเชิงความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาตินั่นเอง ดังนั้นการจะใช้ หลักการในการเสริมพลังอำนาจจึงต้องไม่ใช่จะต้องเสริมพลังอำนาจให้กับตัวของคนไร้บ้านเพียงอย่าง เดียว ครอบครัวก็เป็นอีกกลุ่มเป้าหมายที่ควรจะต้องเสริมพลังอำนาจให้สถาบันทางครอบครัวมีความ เข้มแข็งมีพลังในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นนั่นเอง ดังนั้นหลักการที่จะนำไปเสริมพลังอำนาจในคนไร้บ้าน และครอบครัวของคนไร้บ้านคือ หลักธรรมสังคาลิกสูตร ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยความสัมพันธ์กับบุคคล ในสังคมแบบองค์รวมนั่นเอง

1) ลิงคาลิกสูตร : หลักธรรมในการเสริมพลังอำนาจด้านความสัมพันธ์ของบุคคลต่อครอบครัวและสังคม

ลิงคาลิกสูตรเป็นที่ทราบกันว่ามีหลักธรรมในการเสริมพลังให้กับแต่ละปัจเจกบุคคลควรมีความสัมพันธ์ที่ต่ออย่างไรกับบุคคลรอบข้างของแต่ละปัจเจกบุคคล เพราะว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระดำริว่ามนุษย์ไม่สามารถอยู่เพียงลำพังได้ในท่ามกลางสังคม เพราะว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมนั่นเอง จากคนเร่ร่อนกลายเป็นคนไร่บ้านนั้นย่อมมีเหตุผลมาจากการความสัมพันธ์ภายในครอบครัวหรือในหมู่เครือญาติ ดังนั้นการจะเสริมพลังอำนาจจึงต้องอาศัยการเสริมพลังอำนาจด้านความสัมพันธ์ที่ล่มสลายในคนไร่บ้านให้กลับมาดังเดิม คงจะเป็นเรื่องยากที่จะให้คนไร่บ้านกลับบ้านโดยที่ยังไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง เพราะในที่สุดแล้วก็กลับมาสู่สภาวะดังเดิมที่เคยเป็น

หลักการเสริมความสัมพันธ์ให้เข้มแข็งผ่านกลุ่มครอบครัวคนไร่บ้านซึ่งอาจจะช่วยให้สมาชิกในเครือญาติรู้สึกเห็นใจ ซึ่งจะช่วยลดความเครียดหรือปัญหาสุขภาพทางจิตของปัญหา (อภิญา เวชยชัย, 2557) อันได้แก่ครอบครัวของคนไร่บ้าน และตัวของคนไร่บ้านนั่นเอง

หลักธรรมที่ปรากฏในลิงคาลิกสูตรนั้น กล่าวถึงความสัมพันธ์ในรูปแบบทศ 6 ที่บุคคลแต่ละบุคคลจะต้องมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องด้วยตั้งแต่เกิดจนตาย มีทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรง และบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยอ้อม อันมีดังต่อไปนี้ 1) ทศเบื้องหน้าคือมารดาและบิดา 2) ทศเบื้องหลังคือบุตรและภรรยา 3) ทศเบื้องขวาคืออาจารย์ 4) ทศเบื้องซ้ายคือมิตร 5) ทศเบื้องล่างคือคนใต้บังคับบัญชา และ 6) ทศเบื้องบนคือสมณะพราหมณ์ (ที.ปา.11/198/202-203.บาลี) จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์เน้นความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวและสังคมให้ดำรงอยู่ได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงบทบาทหน้าที่ที่แต่ละปัจเจกบุคคลพึงกระทำ เพื่อรักษาความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นให้ดำรงอยู่นั่นเอง

เป็นที่ทราบกันว่าคนไร่บ้านเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ที่ล่มสลายจากการที่แต่ละบุคคลพร่องในบทบาทหน้าที่ของตนเอง ซึ่งต้องอาศัยความสัมพันธ์อยู่เนื่อง ๆ นั้นเอง ดังนั้นการแก้ไขปัญหาของกลุ่มครอบครัวคนไร่บ้านจึงต้องเน้นที่การสร้างสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นภายในกลุ่มนั่นเอง เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มครอบครัวคนไร่บ้านมีความสามารถในการพัฒนาตนเองและนำไปสู่การปลุกจิตสำนึกต่อตนเองขึ้นมาใหม่ (อภิญา เวชยชัย, 2557, น.113) เพื่อให้มองเห็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับครอบครัว และในท้ายที่สุดแล้วบทบาทและความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวควรที่จะเป็นอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับกลุ่มสมาชิกในครอบครัวของคนไร่บ้านอยากให้เป็นคือมีเป้าหมายร่วมกันภายในกลุ่มนั้น ซึ่งหลักธรรมเรื่องทศ 6 จะช่วยส่งเสริมให้คนไร่บ้านเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตนเองในมิติของความสัมพันธ์ทางสังคมมากขึ้น อีกทั้งยังสนับสนุนให้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับคนไร่บ้านช่วยเหลือและประคับประคองให้คนไร่บ้านมีความเข้มแข็ง สามารถจัดการกับปัญหาและกลับเข้าสู่วิถีชีวิตที่ปกติ เพราะการสนับสนุนและดูแลจากคนที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะครอบครัวจะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและนำมาสู่การเสริมพลังอำนาจให้กับกลุ่มคนไร่บ้านเหล่านี้ได้อย่างดี ดังนั้นการเสริมพลังอำนาจโดยการนำหลักธรรมเรื่องทศ 6 จะมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงโดยการนำเข้าไปเสริมพลังให้กับกลุ่มครอบครัวของคนไร่บ้าน เพื่อสานความสัมพันธ์เชิงบทบาทหน้าที่ของบุคคลรอบข้างนั่นเอง

2) หลักอริยสัจ 4 : ธรรมเพื่อการเสริมพลังอำนาจในการตระหนักถึงสาเหตุที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาคณไร่บ้าน

การใช้หลักธรรมแห่งความจริงอันประเสริฐ เป็นการเสริมพลังอำนาจให้กับคนไร่บ้าน เพื่อให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง โดยจะพาคนไร่บ้านนำไปสู่ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองผ่านกระบวนการทบทวนเพื่อให้เกิดจิตสำนึกใหม่ ๆ กับตนเอง โดยหลักธรรมแห่งอริยสัจ 4 นั้นประกอบไปด้วย 1. อริยมรรคมีส่วนประกอบ 8 ประการ คือ 1) มีความเห็นที่ถูกต้อง 2) มีความคิดที่ถูกต้อง 3) มีการพูดจาที่ถูกต้อง 4) การมีความประพฤติที่ถูกต้อง 5) การเลี้ยงชีพตนเองที่ถูกต้อง 6) การมีความเพียรที่ถูกต้อง 7) การมีความระลึกคือมีสติความรู้สึกรู้ตัวที่ถูกต้อง และ 8) มีความตั้งมั่นแห่งจิตชอบ นั่นเอง ซึ่งเป็นหนทางที่นำไปสู่ความสมดุลแบบองค์รวมคือมีความสมดุลทางกาย มีความสมดุลทางจิตใจอารมณ์ และมีความสมดุลทางสังคม 2. ทุกข์อริยสัจ อันหมายถึงความจริงคือความทุกข์ อันได้แก่ ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ การไม่พบกับสิ่งที่เป็นที่รักที่ชอบใจเป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจเป็นทุกข์ การไม่สมดังปรารถนาก็เป็นทุกข์ สิ่งเหล่านี้ทุกคนต้องประสบพบเจอนั่นเอง 3. สมุทัยอริยสัจ หมายถึง สาเหตุของความทุกข์อันเป็นความจริงอันแน่นอน คือ 1) ความใคร่อยากในสิ่งต่าง ๆ 2) ความต้องการที่จะมีและจะเป็น 3) ความไม่ต้องการมีและต้องการที่จะเป็นนั่นเอง 4. นิโรธอริยสัจ หมายถึง ความสละจากความปล่อยความต้องการในความใคร่ความปรารถนาในสิ่งต่าง ๆ รวมไปถึงความอยากมีอยากเป็นและไม่อยากมีไม่อยากเป็นนั่นเอง 5. มรรคอริยสัจ หมายถึงทางดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์หรือวิธีการแก้ไขปัญหา เพื่อกำจัดเหตุปัจจัยของปัญหาให้เข้าถึงจุดหมายที่ต้องการด้วยการลงมือปฏิบัติหรือลงมือทำ (วิ.ม.4/13-15/18-20.บาลี)

หลักธรรมชุดนี้เป็นหลักธรรมที่เป็นกระบวนการ ดังนั้นจะเสริมพลังอำนาจชีวิตของคนไร่บ้านจึงต้องค่อยเป็นค่อยไป โดยผ่านการพิจารณาเพื่อการตระหนักในตนเองซึ่งมีกระบวนการดังต่อไปนี้

1. การใช้กระบวนการอริยมรรค 8 ที่จะชวนคนไร่บ้าน (ผู้ใช้บริการ/ผู้รับบริการ) พิจารณาเพื่อการตระหนักในตนเองตั้งแต่กระบวนการทัศนคติของคนไร่บ้าน เพื่อหาแนวทางที่จะชวนให้คนไร่บ้านทบทวนกระบวนการของตนเอง ซึ่งกระบวนการนี้เรียกว่าสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบนั่นเอง กระบวนการต่อไปคือชวนสนทนาด้วยเพื่อพิจารณาความคิดที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่คนไร่บ้านมองผ่านแว่นของตน เพื่อเป็นการตระหนักถึงความคิดนั้นว่าจะนำพาตนเองไปสู่การขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองหรือไม่ กระบวนการดังกล่าวนี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ คือความคิดที่ถูกต้องและควรจะเป็นนั่นเอง กระบวนการต่อไปเป็นกระบวนการผ่านการสนทนา ซึ่งเป็นการหยั่งทราบถึงความคิดเห็นที่มองผ่านกระบวนการทัศนคติ และชวนสนทนาเพื่อหาแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนไร่บ้านไปสู่สิ่งที่ดีกว่านั่นเอง กระบวนการดังกล่าวนี้เรียกว่า สัมมาวาจา คือ มีความพูดที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาตนเองนั่นเอง กระบวนการต่อไปคือจะชวนสนทนาพูดคุย เพื่อนำไปให้คนไร่บ้านไปสู่การปฏิบัติคนในสถานภาพที่เป็นคนไร่บ้านว่าควรจะเป็นอย่างไร เพื่อสวัสดิภาพของตนเอง ซึ่งเน้นที่การชวนมาพิจารณาการดำรงชีวิตของตนเองภายใต้บริบทของตนที่เป็นคนไร่บ้านนั่นเอง เพราะว่าเราไม่สามารถที่จะชักนำคนไร่บ้านให้กลับไปสู่บ้านได้ แต่เราสามารถชวนคุยถึงการดำรงชีวิตในฐานะคนไร่บ้านนั่นเอง กระบวนการดังกล่าวนี้เรียกว่า สัมมาภิมันตะ คือ การดำรงชีวิต

ของตนเองที่ถูกต้อนั่นเอง กระบวนการต่อไปคือการชวนสนทนาถึงการหาเลี้ยงชีวิตของตนเองอย่างสุจริต ซึ่งก่อนอื่นต้องขอทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพของตนเองที่ถูกต้อนั้นมีทุกสายอาชีพ เฉกเช่นเดียวกับคนไร่บ้านที่ประกอบอาชีพขายขยะพลาสติกต่าง ๆ ซึ่งก็ถือว่าเป็นสัมมาอาชีพได้นั่นเอง ดังนั้นการทำความเข้าใจดังกล่าวนี้จึงต้องถูกสนทนายระหว่างคนไร่บ้านและคนนอกด้วย เพราะทุกคนสามารถประกอบสัมมาอาชีพได้ โดยไม่มีใครต่ำต้อยนั่นเอง กระบวนการต่อไปคือการชวนคนไร่บ้านสนทนาถึงการใช้ชีวิตที่ต้องประกอบไปด้วยความเพียรพยายาม เพื่อที่จะดำรงชีวิตในรูปแบบของคนไร่บ้านอย่างมีความสุข ดังนั้นจึงต้องชักชวนให้ตระหนักถึงความเพียรขยันเพื่อการดำรงอยู่ของตนเองนั่นเอง กระบวนการดังกล่าวเรียกว่า สัมมาวายามะ คือ มีความเพียรชอบนั่นเอง กระบวนการต่อไปจะชวนสนทนาถึงเรื่องการตระหนักรู้ในสิ่งที่ตนเองประสบอยู่ เพื่อให้มีสติและการตื่นรู้กับชีวิตของตนเอง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเอง กระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่จะพาให้เข้าไปตระหนักรู้ในตน เพื่อการพัฒนาศักยภาพและความสามารถของตนอยู่ตลอดเวลาตนเองซึ่งเรียนว่า สัมมาสติ คือความมีสติตระหนักรู้ที่ควรจะเป็นในตนเองนั่นเอง สุดท้ายเป็นกระบวนการชวนสนทนาเรื่องเกี่ยวกับการถึงจิตที่มีอุดมคติของคนไร่บ้านว่ามีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่แน่วแน่จดจ่อกับสิ่งในการใช้ชีวิตของตนเองและจะควรอย่างไรนั่นเอง เพื่อทบทวนการตระหนักรู้ถึงความตั้งใจของตนเองนั่นเอง ซึ่งเรียกว่า สัมมาสมาธิ คือความตั้งใจมั่นนั่นเอง

กระบวนการทั้ง 8 ประการนี้จะนำไปสู่การตระหนักในสิ่งที่เกิดขึ้นกับคนไร่บ้าน ซึ่งเป็นไปเพื่อเสริมพลังอำนาจในตนในการดำเนินชีวิตในรูปแบบของคนไร่บ้านได้อย่างเหมาะสมกับตนเองนั่นเอง ซึ่งเรียกว่าเป็นกระบวนการเสริมพลังเพื่อให้เกิดความสมดุลในชีวิตนั่นเอง หรือเรียกว่าตามศัพท์เดิมในพระพุทธศาสนาว่า “อริยมรรค 8” อันเป็นหนทางในการดำเนินชีวิตอันประเสริฐของชีวิตนั่นเอง

2. กระบวนการในการเข้าใจถึงความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับชีวิตของคนไร่บ้านอันเรียกว่า ทุกข์ อริยสัจจันั้น โดยการทบทวนสิ่งที่จะเกิดขึ้น เพื่อการมองเห็นคุณค่าในตนเอง จากความจริงแท้ที่จะเกิดขึ้น เช่น วงจรชีวิต อันมีความเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นต้น อันเป็นความทุกข์ที่แท้จริง และมีความทุกข์ที่จะเข้ามาบางโอกาส การชวนสนทนาจะเป็นไปในรูปแบบการให้ตระหนักและการปลุกจิตสำนึกในชีวิต เพื่อการสร้างคุณค่าในเกิดขึ้นในตน ผ่านกระบวนการทางความทุกข์ที่จะเกิดขึ้น รวมไปถึงการเฝ้าระวังความทุกข์ที่จะเข้ามาในชีวิต เพื่อเป็นการตระหนักและให้กำลังใจต่อตนเองในยามที่ประสบกับความทุกข์นั่นเอง

3. กระบวนการหาสาเหตุของปัญหา โดยเน้นการเสริมพลังอำนาจผ่านความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นกับตนเองด้วยการสร้างความตระหนักในสิ่งดังกล่าวนี้เอง เพื่อนำไปสู่การมองเห็นคุณค่าในตน กระบวนการตระหนักรู้สาเหตุแห่งความทุกข์ด้วยสมุทัยอริยสัจจ เพื่อให้เห็นคนไร่บ้านได้ตระหนักถึงที่มีและสาเหตุแห่งความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับตนเองซึ่งมาจากความต้องการหรือความอยากในสิ่งที่เกินความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ส่วนใหญ่คนไร่บ้านมีความต้องการในการไม่อยากมีไม่อยากเป็น จึงต้องยอมใช้ชีวิตข้างถนนหรือในที่สาธารณะเป็นส่วนใหญ่ เพราะเกิดปัญหาทางด้านความสัมพันธ์ภายในครอบครัว การขาดการสื่อสารและการเผชิญกับปัญหาเพียงลำพังจึงทำให้กลายมาเป็นคนไร่บ้านในเวลาต่อมา การหลีกเลี่ยงโดย

การไม่กล่าวเผชิญจึงเป็นความต้องการที่ไม่อยากจะมีจะเป็นในสภาวะที่ต้องเผชิญบนเส้นทางแห่งความขัดแย้งภายในครอบครัวนั่นเอง การช่วยให้คนไร้บ้านเกิดความตระหนักและทบทวนถึงปัญหาและความต้องการของตนเอง ผ่านกระบวนการเผชิญด้วยวิธีคิด เพื่อให้คนไร้บ้านมีความสามารถในการจะเผชิญกับปัญหาโดยการไม่หลีกเลี่ยงในสิ่งที่ตนเองต้องเผชิญคือความขัดแย้งอันนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ล่มสลายในครอบครัวนั่นเอง

4. กระบวนการปลดปล่อยความเป็นมนุษย์จากพันธนาการอันเรียกว่า นิโรธอริยสังข์ ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการก้าวข้ามสิ่งที่เป็นอุปสรรคทางจิตใจ ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แล้ว คือความเข้าใจและเปลี่ยนวิธีคิดของคนไร้บ้านนำไปสู่การสร้างความรู้เพื่อความใหม่ให้กับตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การปลดปล่อยตนเองการพันธนาการทางความคิดที่จะนำไปสู่การเป็นคนไร้บ้าน และกลับมาใช้ชีวิตแบบปกติของตนเอง

5. กระบวนการแสวงหาแนวทางหรือวิธีการในการแก้ไขปัญหาด้วยมรรคอริยสังข์ ซึ่งเป็นสิ่งที่จะต้องปฏิบัติหรือลงมือทำ เพื่อกำจัดเหตุปัจจัยของปัญหา ให้เข้าถึงจุดหมายที่ต้องการด้วยการปฏิบัติหรือลงมือทำ ซึ่งหลักการดังกล่าวจำต้องทำควบคู่กับหลักสมุทัยอริยสังข์เพื่อให้คนไร้บ้านการตระหนักถึงที่มีและสาเหตุแห่งความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง และนำมาสู่การลงมือจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับปัญหาที่แท้จริงของตนเอง

จากกระบวนการดังกล่าวนี้จะเห็นว่าเป็นกระบวนการเสริมพลังอำนาจในชีวิตของคนไร้บ้านผ่านหลักธรรมอันเป็นความจริงอันแน่แท้ เพื่อให้เกิดกระบวนการคิดของคนไร้บ้านอย่างเป็นระบบนั่นเองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และอันจะนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อสะท้อนการประยุกต์หลักธรรมหรือการนำหลักธรรมไปทาบสนิทกับการเสริมพลังอำนาจให้กับคนไร้บ้าน

บทสรุป

ปัญหาที่คนไร้บ้านจะต้องเผชิญนั้น จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดการเสริมพลังอำนาจด้วยการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสื่อกลาง โดยการเสริมสร้างพลังอำนาจนั้นจำเป็นต้องส่งผ่านการทำงานกับ “ด้านในของชีวิต” ของคนไร้บ้าน ซึ่งจำเป็นต้องค้นหาคุณค่า ความหมายและพลังในตัวตน โดยการใช้กระบวนการเสริมพลังอำนาจเพื่อเปลี่ยนความคิดและมุมมองใหม่ที่มีต่อชีวิตตนเอง และช่วยผลักดันให้กลุ่มคนไร้บ้านหลุดออกจากความรู้สึกไร้ค่าที่พันธนาการตนเองไว้ ให้สามารถมองเห็นคุณค่าใหม่ในตนเอง กลับคืนมา ทำให้เกิดการเติบโตทั้งทางความคิด ความรับรู้ ความเข้าใจ และเกิดทัศนคติใหม่ในการมองโลก และชีวิตของตนอย่างกล้าหาญและแตกต่างไปจากเดิม ซึ่งการประยุกต์ใช้หลักพระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการช่วยแก้ไขและพัฒนาคนไร้บ้านในมิติของสังคมไทยได้ในอนาคต

บรรณานุกรม / เอกสารอ้างอิง

กิติพัฒน์ นนทปัทมดูล. นโยบายสังคมเปรียบเทียบ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์:

กรุงเทพมหานคร, 2555

ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ. การศึกษาแนวทาง วิเคราะห์ต้นทุนการแก้ไขปัญหาคคนไร้บ้าน และติดตามการ

เปลี่ยนแปลงทางชีวิตของคนไร้บ้านในช่วงเริ่มต้น. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) : กรุงเทพมหานคร, 2561

บุญเลิศ วิเศษปรีชา. โลกของคนไร้บ้าน. นนทบุรี : ฟาเดียวกัน, 2560

พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557

ไพสิฐ พาณิษย์กุล และคณะ. โครงการ “การลดความเหลื่อมล้ำ ผ่านกระบวนการยุติธรรม”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) : กรุงเทพมหานคร, 2560

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). รายงานประจำปี 2558. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ : กรุงเทพมหานคร, 2558

อนรรฆ พิทักษ์ธานิน และคณะ. รายงานวิจัยการสำรวจข้อมูลทางประชากรเชิงลึกของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ภายใต้โครงการการสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) : กรุงเทพมหานคร, 2559

อภิญา เวชชชัย. การเสริมพลังอำนาจในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557

เว็บไซต์

www.mgroline.com. บ้านใหม่ของคน (เคย) ไร้บ้าน จากคนเร่ร่อนสู่บ้านที่อบอุ่นมั่นคง. สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2562

www.penguinhomeless.com. เรื่องเล่า ชาวคราว ของคนไร้บ้าน : คนไร้บ้านในลอนดอนเจดิสเพิ่มขึ้น 16% ทะลุ 36,000 คน. สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2562

www.naewna.com. ที่นี้แนวหน้า : ปัญหา ‘คนไร้บ้าน’ ในเมืองกรุง. สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2562

คำอธิบายคำย่อ

เอกสารอ้างอิงส่วนที่เป็นคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาเถรวาทในงานวิจัยเล่มนี้ใช้คำย่อเป็นภาษาบาลี โดยมีดังต่อไปนี้

คัมภีร์พระไตรปิฎก ในที่นี้หมายถึงพระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเริ่มตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2500 โดยใช้วงเล็บว่า “(บาลี)” กำกับไว้ให้ทราบ การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.สี.9/10/4 หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึง คัมภีร์ที่ขนิทาย ลีล ชันธวรรค พระไตรปิฎกเล่ม 9 ข้อที่ 10 หน้าที่ 4 คำอธิบายคำย่อของคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ใช้ในงานวิจัย เล่มนี้มีดังนี้

ที.ปา. = ที่ขนิทาย ปาฏิกวรรค

ที.ม. = ที่ขนิทาย มหาวรรค

ม.ม. = มัชฌิมนิทาย มัชฌิมปณณาสก์

วิ.ม. = วินัยปิฎก มหาวรรค